

Комисија за очување националних споменика, на основу члана V став 4 Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини и члана 39 став 1 Пословника о раду Комисије за очување националних споменика, на сједници одржаној од 29. јануара до 4. фебруара 2008. године, донијела је

ОДЛУКУ

I

Историјска грађевина – Палата Мусафија у Сарајеву проглашава се националним спомеником Босне и Херцеговине (у даљем тексту: национални споменик).

Национални споменик налази се на простору означеном као к.ч. 1781 (нови премјер), што одговара к.ч. 16 (стари премјер), к.о. Сарајево XLVII, з.к. уложак број XLVII/52, к.о. Сарајево, општина Центар, Сарајево, Федерација Босне и Херцеговине, Босна и Херцеговина.

На национални споменик примјењују се мјере заштите утврђене Законом о спровођењу одлука Комисије за заштиту националних споменика, установљене у складу са Анексом 8. Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини ("Службене новине Федерације БиХ", бр. 2/02, 27/02, 6/04 и 51/07).

II

Влада Федерације Босне и Херцеговине (у даљем тексту: Влада Федерације) дужна је да обезбиједи правне, научне, техничке, административне и финансијске мјере за заштиту, конзервацију и презентацију националног споменика.

Комисија за очување националних споменика (у даљем тексту: Комисија) утврдиће техничке услове и обезбиједити финансијска средства за израду и постављање информационе табле са основним подацима о споменику и одлуци о проглашењу добра националним спомеником.

III

Ради трајне заштите националног споменика, утврђују се сљедеће мјере заштите које се односе на простор дефинисан у тачки I став 2 ове одлуке:

- дозвољени су конзерваторско-рестаураторски радови, радови текућег одржавања који у ентеријеру могу бити

прилагођени захтјевима обезбјеђења услова за савремено кориштење објекта као живог наслијеђа, као и радови који имају за циљ презентацију споменика, уз одобрење федералног министарства надлежног за просторно уређење и стручно надзирање надлежне службе заштите насљеђа на нивоу Федерације Босне и Херцеговине;

- сачувати изворни изглед објекта у погледу обраде архитектонских детаља, боје зидова, третмана фасада, конструкције објекта и нагиба крова, те врсте кровног покривача и није дозвољена промјена стилских карактеристика уклањањем или додавањем појединих декоративних елемената и архитектонских детаља (камене и друге пластике –надвратника, вијенаца и сл.);
- прије почетка конзерваторско-рестаураторских радова на објекту извршити детаљно снимање стања, те sprovesti истраживачке радове који ће обухватити анализу грађевинских материјала, конструктивног стања, материјала кориштених изворно за завршну обраду, што укључује и врсту и тон боја фасадних зидова. Резултати наведених истраживања требају да буду коришћени као основа при изради и спровођењу пројекта конзерваторско-рестаураторских радова;
- пројекат конзерваторско-рестаураторских радова мора бити заснован на горе наведеном детаљном снимању стања објекта и треба укључити методолошки приступ који ће бити усмјерен на заштиту историјских вриједности објекта;
- приликом конзерваторско-рестаураторских радова користити материјале исте као изворне, изворне технике, обраде материјала;
- извршити конструктивну санацију димњака;
- пластичне и алуминијске оквире на отворима замијенити дрвеним, у складу са подацима о изворном стању;
- извршити уклањање објекта привременог карактера у сјевероисточној зони унутрашњег дворишта;
- извршити конзервацију слободностојеће фонтане у унутрашњем дворишту и санирати инсталације фонтане;
- извршити замјену асфалтне ходне површине у унутрашњем дворишту попловањем типичним за тај период;
- приликом интервенција мора бити очуван аутентичан изглед унутрашњег простора.

IV

Стављају се ван снаге сви спроведбени и развојни просторно-плански акти који су у супротности са одредбама ове одлуке.

V

Свако, а посебно надлежни органи Федерације Босне и Херцеговине, кантона, градске и општинске службе, суздржаће се од предузимања било каквих радњи које могу да оштете национални споменик или доведу у питање његову заштиту.

VI

Ова одлука доставиће се Влади Федерације, федералном министарству надлежном за просторно уређење, надлежној служби заштите наслеђа на нивоу Републике Српске и општинском органу управе надлежном за послове урбанизма и катастра, ради спровођења мјера утврђених у тач. II - V ове одлуке и надлежном општинском суду ради уписа у земљишне књиге.

VII

Саставни дио ове одлуке је образложење са пратећом документацијом, које је доступно на увид заинтересованим лицима у просторијама и на веб страници Комисије (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII

Према члану V став 4 Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, одлуке Комисије су коначне.

IX

Ова одлука ступа на снагу даном доношења и објавиће се у «Службеном гласнику БиХ».

Ову одлуку Комисија је донијела у сљедећем саставу: Зеупер Аћунбау, Амра Хаџимухамедовић, Дубравко Ловреновић, Љиљана Шево и Тина Вик.

Предсједавајућа Комисије

Амра Хаџимухамедовић

Број: 02-2-74/04-98
30. јануара 2008.године
Сарајево

Образложење

I – УВОД

На основу члана 2 става 1 Закона о спровођењу одлука Комисије за заштиту националних споменика, установљене у складу са Анексом 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, “национални споменик” је добро које је Комисија за очување националних споменика прогласила националним спомеником, у складу са чл. V и VI Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, као и добра уписана на Привремену листу националних споменика Босне и Херцеговине («Службени гласник БиХ», број 33/02), све док Комисија не донесе коначну одлуку о њиховом статусу, а за што не постоји временско ограничење и без обзира да ли је за то добро поднесен захтјев.

Палата Мусафија у Сарајеву налази се у склопу „Градске амбијенталне цјелине Сарајева“, која је уврштена на Привремену листу националних споменика, под редним бројем 546.

У складу са одредбама Закона, а на основу члана V став 4 Анекса 8 и члана 35 Пословника о раду Комисије за очување националних споменика, Комисија је приступила спровођењу поступка за доношење коначне одлуке за проглашење добра националним спомеником.

II – ПРЕТХОДНИ ПОСТУПАК

У поступку који претходи доношењу коначне одлуке о проглашењу добра националним спомеником, извршен је увид у:

- документацију о локацији имовине и садашњем власнику и кориснику добра,
- садашње стање и намјену добра, укључујући опис и фотографије, податке о оштећењима у току рата, податке о интервенцијама на рестаурацији и другој врсти радова на добру, итд.,
- историјску, архитектонску и другу документарну грађу о добру, која је дата у попису коришћења документације у склопу ове одлуке.

На основу увида у прикупљену документацију и стање добра, утврђено је слjedeће:

1. Подаци о добру

Локација

Палата Мусафија се налази на јужној страни Титове улице на броју 34 и представља дио амбијенталне цјелине Титове улице у Сарајеву¹.

¹ U istom nizu, prema istoku se nalazi poslovna zgrada nekadašnjeg „Energopetrola“ iz druge polovine XX vijeka, a na zapadu stambeno-poslovna zgrada Hadži Idrizovog vakufa, projektovana od strane Muhameda Kadića 1938. godine.

Национални споменик обухвата земљиште означено као к.ч. 1781(нови премјер), односно к.ч. 16 (стари премјер), к.о. Сарајево XLVII, з.к. уложак број XLVII/52², општина Центар, Сарајево, Федерација Босне и Херцеговине.

Историјски подаци

Палата Мусафија изграђена је **1913.** године, за власнике Арона и Исака Мусафију. Аутор пројекта је архитект Јосип Поспишил који завршава пројекат 1911. године³. Палата је изграђена од стране предузетничке фирме „Jungwirht“.⁴

Изградња објекта се подудара са прописима издатим од стране Земалске владе којима се ослобађају од пореза, за период од 20 година, све новоградње чија изградња почне у периоду од 01.01.1909. до 31.12.1912. године.⁵ У овом периоду изграђен је велики број стамбених палата у Сарајеву.⁶

Арон и Исак Мусафија купују некретнину на овом мјесту 1912. од породице Берберовић и по новом пројекту граде данашњу зграду.⁷ Породица Берберовић је била власник некретнине на овом мјесту од 1886. године. Арон и Исак Мусафија су власници од 1912. године, а од 1955. године зграда је у власништву насљедника породице Мусафија.⁸

Потврда да је објекат пројектован 1911. године, дакле прије него што ће Мусафије постати и званични власници некретнине⁹, лежи у чињеници да је Јосип Поспишил објавио пројекат ове палате у стручном часопису „Aus bosnicher Praxis“, Der bauterchniker, XXXII, Jahrgang, нр. 1, 5. Јануара 1912. године у Бечу.¹⁰ Овај објекат спада у задњу фазу развоја стамбене архитектуре током аустроугарског периода, када су се учестало градиле

² У погледу власништва, увидом у власнички лист објекта из 2007. године, утврђено је да је објекат државна својина, с тим да су одређени дијелови објекта били изузети из национализације.

³ I. Krzović: „Архитектура сецесије у БиХ“, стр.174., „Културно наслеђе“, Сарајево 2004.

⁴ B. Spasojević: „Архитектура стамбених палата аустроугарског периода у Сарајеву“, стр. 111, „Свјетлост“, Сарајево 1988.

⁵ B. Spasojević: „Архитектура стамбених палата аустроугарског периода у Сарајеву“, стр. 57, „Свјетлост“, Сарајево 1988.

⁶ Pored palate Musafija u Titovoj 34., u istom periodu u istoj ulici su izgrađene zgrade u Titovoj br. 54.; Titovoj 56; zatim palata u Mula Mustafe Bašeskije 122-124 (nekadašnja Titova ulica) ugao sa Prote Bakovića; „Oficirski paviljoni“ – ulica F. Račkog, Đ. Daničića, Vilsonovo šetalište, i druge.

⁷ „Glavni projekat restauracije fasade, Titova 34“, стр. 2, Kantonalni zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo“, Сарајево 2006.

⁸ I. Krzović: „Архитектура сецесије у БиХ“, стр.174., „Културно наслеђе“, Сарајево 2004. У другој половини XX вијека је извршена национализација објекта, када објекат постаје државна својина. Од национализације су изузети поједини дијелови зграде, који добијају статус приватног власништва

⁹ Razlog ovakve ažurnosti vjerovatno leži u činjenici da su vlasnici dobro poznavali propise, i stoga su željeli započeti gradnju prije 31.12.1912. godine, i tako steći zakonsko pravo na poreske olakšice.

¹⁰ M. Hrasnica: Архитект Josip Pospišil – život i djelo“, стр. 157., „Acta Architectonica et Urbanistica“, Сарајево 2003.

стамбене палате¹¹. Постоји више основних облика палата¹², а овај објект спада у ред стамбено-пословних палата насталих као интерполација у претходно изграђеном подручју. Основна карактеристика ове врсте палате је организација диспозиције око дворишта (атрија)¹³. Објект је изведен у духу сецесије¹⁴. Објект не мијења своју изворну стамбено-пословну намјену до данашњих дана.

Током ратних дешавања у БиХ (1992-1995) објект је погођен седам пута, али није доживио значајнија оштећења.

Године 2006. се приступило изради пројекта рестаурације фасада објекта од стране Кантоналног завода за заштиту културно-историјског и природног наслеђа Сарајево, а наредне 2007. године врши се реализација овог пројекта.

2. Опис добра

Палата Мусафија изграђена је на парцели неправилног трапезастог облика величине 23,04м x 34,50м.¹⁵ Укупна површина земљишта на којем се налази објект, укључујући унутрашње двориште, износи 811м². Укупна висина објекта, од коте Титове улице, до сљемена објекта износи 30,90м.

¹¹ Ove palate su predstavljale otjelotvorenje nove urbanističke koncepcije grada koju su forsirale austrougarske vlasti. Projektovane su i gradjene uglavnom kao objekti najamnog karaktera, sa osnovnim motivom donošenja zarade vlasniku ili sa ciljem izdržavanja drugih djelatnosti.

¹² Prvi tip je palata u bloku sa unutrašnjim ekonomskim dvorištem. Najpoznatiji primjer je palata Marijin Dvor. Drugi tip je palata u monumentalnoj kompoziciji slobodnostojećih blok-palata sa više objekata. Najpoznatiji je primjer blok „Oficirskih paviljona“ u F. Račkog. Treći tip je stambeno-poslovna zgrada nastala u prethodno izgradjenom području. - B. Spasojević: „Arhitektura stambenih palata austrougarskog perioda u Sarajevu“, str. 58,59, „Svjetlost“, Sarajevo 1988.

¹³ Iz ovog detalja se vidi direktan uticaj njemačke škole iz Karlsruhea. - B. Spasojević: „Arhitektura stambenih palata austrougarskog perioda u Sarajevu“, str. 58., „Svjetlost“, Sarajevo 1988.

¹⁴ B. Spasojević: „Arhitektura stambenih palata austrougarskog perioda u Sarajevu“, str. 111, „Svjetlost“, Sarajevo 1988.

Oko stilskog određenja ove zgrade postoje i drugačija mišljenja: Realizovana (glavna) fasada može ponijeti, za to vrijeme, sve attribute rane Moderne. Iako projektant kompoziciju fasade rješava na secesijski način. – (M. Hrasnica: Arhitekt Josip Pospišil – život i djelo“, str. 160., „Acta Architectonica et Urbanistica“, Sarajevo 2003.)

Објект по својим стилским карактеристикама је комбинација сецесије, босанског sloga са uticajima монументалне исламске архитектуре. („Главни пројекат рестаурације фасаде, Титова 34“, стр. 2, Кантонални завод за заштиту културно-историјског и природног наслеђа Сарајево“, Сарајево 2006.) Поспишил тему босанске традиционалне архитектуре поставља као примарну, да би остварио основну композицију маса. Ову тему пројектат подцртава елементима доксата, наглашеном стрехом, снажним корпусом krova са badžama, verandom, stilizacijom strehe verande, све у равни pročelja. I pored toga, to je kasno secesijsko rješenje. – N. Kurto “Sarajevo 1492-1992“, str. 94., Oko, Sarajevo 1997.

¹⁵ Rezultat nesredjene zemljišne politike bila je pojava građevinskih parcela raznih oblika i veličina, nekada i neprikladnih za gradnju, čiji su vlasnici zahtijevali od arhitekata njihovu kompletnu pokrivenost. U većini slučajeva ove parcele su izlazile na glavnu ulicu manjim frontom, ali njena dubina, nepravilni oblik i kontakt sa drugim građevinskim parcelama uticali su na pojavu novih arhitektonskih rješenja atrijalnog tipa. - M. Hrasnica: Arhitekt Josip Pospišil – život i djelo“, str. 159., „Acta Architectonica et Urbanistica“, Sarajevo 2003.

Објекат је стамбено-пословна вишеспратница која према улици има приземље, сутерен, четири спрата и двоспратну подкровну етажу. У дворишном дијелу, са страна и позади налази се благо укопано приземље и пет етажа са поткровљем.

Атријум у средини објекта је величине 14,00м x 14,00м што омогућује директно освјетљење сваког стана у објекту без обзира на позицију. Поред атријума, у објекту се налазе свјетларници који додатно освјетљавају просторе у становима.

Прилаз објекту је са сјевера, из Титове улице, кроз пролаз ширине 1,90м и висине око 4,50 м, којим се прилази унутрашњем дворишту. На оба краја пролаза налазе се оригинални дрвени портали с надсвјетлима димензија 160цм x 450цм.

Са страна пролаза, до висине од 185 цм, постављене су керамичке плочице новије производње изнад којих се налази оригинална декорација у малтеру, коју чине лучно завршена поља ширине 120 цм и висине 170 цм.

На западној страни пролаза, на крају према унутрашњем дворишту, налази се портал с надсвјетлом укупних димензија 150цм x 300цм, који води у стубиште сјеверног дијела зграде. Кроз унутрашње двориште пролази се до јужног стубишта које опслужује дворишну зграду.

У приземном дијелу сјеверног блока према Титовој улици, читав фронт се користи као продајни пословни простор¹⁶. У дворишном дијелу се налазе два пословна простора и некадашњи кућнепазителев стан, коме се приступа из јужног стубишта.

На западној страни дворишта налазе се металне степенице којима се долази до двособног стана, смјештеног на првом спрату западног блока. На источној страни се налазе још два мања пословна простора¹⁷.

Подлога унутрашњег дворишта је бетон. У јужном дијелу дворишта на десној страни налази се осмоугаона фонтана од вјештачког камена уписана у кружницу промјера 2 метра. Висина корита фонтане је 70цм. У средини фонтане се налази осмоугаони стуб уписан у кружницу промјера 60цм и укупне висине од 2 метра. Централни стуб са канелурама при врху се степенасто шири за додатних 60цм. Фонтана је веома запуштена и није у функцији.

На етажама сјеверног блока према Титовој улици налазе се по два симетрично постављена четверособна стана, чије су собе углавном усмјерене ка Титовој улици. Укупне тлоцртне димензије ових станова су 11м x 12 м, а површина им је различита, с обзиром да се на десној страни налази стубиште сјеверног блока. Лијеви стан је укупне тлоцртне површине 160 м², не рачунајући терасу према унутрашњем дворишту димензија 1,40 м x 10 м. Десни стан је укупне тлоцртне површине 120 м². Диспозиција ових станова је једноставна: Са степенишног подеста ширине 140цм се улази у дугачак и узак ходник, из којег се приступа свим осталим просторијама стана. Омогућено је кружно кретање кроз стан, јер су све собе повезане

¹⁶ Savremena bravarija sva tri poslovna prostora je različitog oblika, boje i materijala.

¹⁷ Ulaz u ove poslovne prostore čine dva metalna portala postavljena početkom XXI vijeka dimenzija 230cm x 210cm i 190cm x 210cm.

вратима.Кухиња, купатило и остава су позиционирани у дијелу према дворишту.

Основна схема предњег сјеверног дијела објекта понавља се у диспозицији јужног, дворишног објекта. Собе су усмјерене према дворишту, а предсобља, кухиње, купатила и друге пратеће просторије према свјетларницима уз сусједну парцелу.¹⁸ Из стубишта се улази у станове полигоналне тлоцртне форме. Сви станови дворишног објекта имају директно освјетљење, али диспозициона рјешења су нешто другачија.

Узак атриј и свјетларници не омогућују квалитетно дневно освјетљење свих просторија.Узрок томе је што је објекат грађен као зграда у низу Титове улице, тако да је оријентација просторија унапријед одређена позицијом здања унутар изграђене цјелине. Из тлоцрта је видљива намјера пуног искориштења парцеле, по висини и дубини, што је такође негативно утицало на степен освјетљености простора.

Станови у објекту су углавном вишесобни:¹⁹

-	Четверособни и вишесобни станови	7
-	Троипособни станови	10
-	Двоипособни станови	1
-	Једноособни станови	3

Објекат има изразито симетричну композицију. **Главна фасада**²⁰ је оријентисана према Титовој улици. Приземље висине 450цм, које има седам растера, одијељено је широким вијенцем од спратног дијела објекта.²¹ У осовини средњег растера приземља, налази се улазни портал. Укупна ширина централног дијела износи 250цм. Са страна портала се налазе стубови од по 30цм ширине, обрађени у горњој зони сталактитним декоративним елементима. По три излога са стране имају димензије 260цм

¹⁸ Ova arhitektura donosi nove prostorne dispozicije stambenih prostora. Nestaju velike sobe u korist intimnijih, manjih soba, a shodno tome i visina stropa se donekle smanjuje. Hodnik postaje sve značajniji dio normalnog građanskog stana, te potpuno zamjenjuje predvorje.

– N. Kurto, „Arhitektura BiH – razvoj bosanskog stila“, str. 104, Kulturno naslijeđe, Sarajevo 1998.

¹⁹ B. Spasojević: „Arhitektura stambenih palata austrougarskog perioda u Sarajevu“, str. 112., „Svjetlost“, Sarajevo 1988.

²⁰ Fasada nosi obilježja rane Moderne, iako izvedena u secesijskom stilu. Projektant to postiže tako što prizemlje zgrade odvaja od spratova pomoću diskretne strehe koja asocira na kordonski vijenac, a naglašeni vertikalizam spratova postiže karakterističnim secesijskim rasporedom prozora.

Isto tako, projektant kontakt sa lokalnom arhitekturom postiže preko doksata – erкера naglašenog volumena krova sa karakterističnim badžama i dubokom strehom krovne ravni, što na diskretan način određuje njen lokalni identitet. - M. Hrasnica:Arhitekt Josip Pospišil – život i djelo“, str. 160., „Acta Architectonica et Urbanistica“, Sarajevo 2003.

²¹ Ovakva raščlanjenost pročelja na prizemlje, podvučeno plitkom strehom, zonu spratova ritmiziranu doksatima, istaknutu krovnu strehu i snažan volumen krova sa badžom, uobičajena je u secesijskoj arhitekturi(primjer: Wohnhaus in Modling, kod Beča, arh. Emil Hoppe). Pospišil je elemente ove kompozicije oblikovno prilagodio podneblju.– N. Kurto, „Arhitektura BiH – razvoj bosanskog stila“, str. 250, Kulturno naslijeđe, Sarajevo 1998.

(дужина) x 450цм (висина).²² Између се налазе стубови ширине 80цм. Ови простори се и даље користе као пословни простор, али су излози обрађени савременом браваријом.

Спратни дио сјеверне фасаде састоји се од 4 реда прозора са по 14 прозорских отвора. У средњем дијелу фасаде налазе се четири реда са по четири прозора димензија 110цм x 220цм. Крајњи бочни прозори су балконска тродијелна врата укупних димензија 170цм x 300цм, испред којих се налазе балкони са избоченим масивним оградама од вјештачког камена.²³ Између средњег и бочног дијела прочеља, симетрично са обје стране, налазе се по 4 прозора у свакој траци. Ови прозори се налазе на доклатима који се протежу од вијенца изнад приземља, па до избачене кровне стрехе.²⁴ Димензије ових прозора су 75цм x 220цм.

У централном дијелу кровне масе косог крова, изведен је доклатни елемент са 11 прозорских отвора, од којих се 3 налазе у средини, а по 4 бочно. Димензија централних прозора је 60цм x 115цм, а бочних 50цм x 115цм. Изнад доклатног елемента изведена је додатна стреха изнад које се налазе три централно постављена отвора.²⁵ Ови отвори су само дјелимично затворени жичаном мрежом. Димензије ових отвора су 40цм x 70цм. Изломљеном кровном стрехом изнад завршена је сложена кровна маса.

Унутрашње фасаде су једноставније у односу на главну сјеверну фасаду.

Источна унутрашња фасада, гледано с улице, ријешена је са 5 прозорских отвора смјештених у 4 хоризонтална реда. Три прозорска отвора на лијевој страни фасаде налазе се на доклату који се протеже од вијенца над првим спратом до кровне стрехе, гдје се завршава троводним кровом.

Централни прозорски отвори на доклату су димензија 120цм x 190цм, а бочни 60цм x 190цм. Прозори у средњем дијелу фасаде су у равни фасаде и истих су димензија као централни прозор на доклату. На десној страни ове фасаде прозори су у оригиналној верзији били увучени у односу на раван фасаде, а испред се налазио покривени балкон. Током друге половине XX вијека постављени су прозори у равни фасаде димензија 160цм x 190цм.

На **западној унутрашњој фасади** налази се 6 прозорских отвора постављених у 4 реда, с тим да се 3 отвора на јужној страни налазе на избаченом дијелу фасаде, а преостала 3 отвора у равни фасаде. Димензије централног прозора на избаченом дијелу фасаде су 120цм x 190цм, а са страна се налазе прозори димензија 60цм x 190цм.

²² У originalnom projektu na njihovom mjestu su se nalazili drveni portali sa elementima u obliku saća u gornjoj zoni koji asociraju na mušebak.

²³ Balkoni se protežu kroz tri etaže. Četvrta etaža je riješena kao mansardni prozor sa posebnim krovom.

²⁴ Snažno izbačena streha(1,5m) je ukrašena dekorativnim cik-cak elementima bojenim u crveno i žuto.

²⁵ Ovaj nivo predstavlja drugu etažu u podkrovlju, koja je neuslovna, ali je povezana sa donjom naseljenom podkrovnom etažom.

Димензије централног прозора у равни фасаде такође су 120цм x 190цм, а са страна се налазе прозори димензија 60цм x 190цм и 40цм x 100цм.

Унутрашња фасада сјеверног блока је одређена са 6 отвора, постављених у 4 реда. Западни стубишни прозор се налази у равни фасаде и његове димензије су 170цм x 190цм. Преосталих 5 отвора се налазе у дубини конзолно избаченог балкона ширине 140цм. На западној страни балкона налази се портал димензија 90цм x 280цм, затим прозорски отвори димензија 90цм x 190цм; 50цм x 190цм; 120цм x 190цм и 90цм x 190цм.²⁶

Унутрашња фасада јужног блока је фасада на чијој се западној страни налазе конзолно избачени балкони на које се приступа балконским вратима димензија 90цм x 280цм. Поред њих се налазе прозори димензија 90цм x 190цм.

На источној страни у приземљу налази се улазни портал у јужно крило укупних димензија 140цм x 230цм. Изнад њега се налазе прозори димензија 120цм x 190цм. Основну **конструкцију** представљају подужни зидови распона од 4,5м до 6,0м. Конструкција зидова у подруму и сутерену састоји се од камена и бетона, а спратови су грађени од опеке. Дебљина носивих зидова се смањује од сутерена до подкровља²⁷.

Корисна висина приземља сјеверног блока износи око 4,50м. Корисна висина првог, другог и трећег спрата износи 3,90м, а висина четвртог спрата износи 3,25м. Укупна корисна висина двоетажно ријешеног подкровља износи 5,50 м, а висина сутерена око 2,30м. Корисна висина приземља јужног, источног и западног блока износи око 2,60м. Корисна висина прве и друге етаже износи 3,40м. Корисна висина треће и четврте етаже износи 3,20м. Корисна висина пете етаже износи 3,05м. Највећа корисна висина подкровља износи 3 м.

Зидови и стубови пословног дијела приземља према главној улици и стропна конструкција изнад приземља рађени су од армираног бетона. Степеништа су ријешена конзолно и изведена су од брачког мермера. Ширина степеништа износи 140 цм. Подести су изведени на сводовима од опеке и ослањају се на траверзе.²⁸ Ограда је изведена од жељеза кружног пресека, понављањем оштрих геометријских облика са округлим детаљем у средини. Рукохват је дрвени. Под улазног пасажа објекта обрађен је бојеним керамичким плочицама димензија 15x15цм.²⁹

Вањска столарија и врата на улазу у зграду и станове израђена је од црног бора. Подови у собама станова обрађени су буковим паркетом, а у кухињама је постављен бродски под.³⁰ Оригинално поплочање првог нивоа

²⁶ Balkon na četvrtoj etaži je, nakon zadnjeg rata u BiH, potpuno zatvoren neprimjerenom bijelom pvc bravarijom

²⁷ Debljina nosivih zidova u suterenu sjevernog bloka iznosi 100 cm. Debljina nosivih zidova u nivou prizemlja iznosi 75 cm, dok njihova debljina u nivou trećeg i četvrtog sprata iznosi 45cm.

²⁸ B. Spasojević: „Arhitektura stambenih palata austrougarskog perioda u Sarajevu“, str. 109., „Svjetlost“, Sarajevo 1988.

²⁹ B. Spasojević: „Arhitektura stambenih palata austrougarskog perioda u Sarajevu“, str. 112., „Svjetlost“, Sarajevo 1988.

³⁰ B. Spasojević: „Arhitektura stambenih palata austrougarskog perioda u Sarajevu“, str. 46., „Svjetlost“, Sarajevo 1988.

подкровља се састоји од „тавела“ - теракот плоча димензија 20цм x 20цм. Ово изворно поплочање се налази у крајњем источном дијелу првог нивоа поткровља које је ненасељено.

Објекат је опремљен инсталацијама телефона, громобрана, струје, гаса, водовода и канализације. Гријање је ријешено индивидуално.

3. Досадашња законска заштита

На привременој листи националних споменика, Комисије за очување националних споменика, палата Мусафија се налази у склопу „Градске амбијенталне цјелине Сарајева“ под редним бројем 546.

„Дијелови Титове улице у Сарајеву“ су Просторним планом БиХ („Фаза Б – валоризација“ – природне и културно-историјске вриједности) који је објављен августа 1980. године, сврстани у II категорију под тачком 8, одјељак „Урбане баштине“.

Палата се налази и на „Листи евидентираних, претходно заштићених и заштићених непокретних споменика културе и природне баштине кантона Сарајево“ у склопу тачке 99. - Улица М. Тита, одјељак 2.1.02. под насловом „Микроурбане цјелине/улице, тргови, урбани комплекси“.

Улица М. Тита на овој листи је евидентирана, али није уписана у регистар споменика културе.

По подацима добијеним од стране Завода за заштиту споменика Федералног министарства културе и спорта, од 23. октобра 2007. године, палата Мусафија, Титова 34. у Сарајеву је евидентирана, али није уписана у регистар споменика културе Завода за заштиту културно-историјског и природног наслеђа.

4. Истраживачки и конзерваторско-рестаураторски радови

Нема података о истраживачким или конзерваторско-рестаураторским радовима током прве половине XX вијека.

Током друге половине XX вијека вршени су искључиво радови који се могу подвести под појам редовног одржавања.

Током овог периода нису вршени рестаураторски радови било на вањским, било на унутрашњим фасадама.

У овом периоду сви станари су у приватном аранжману извршили проширење купатила. У оригиналном распореду свих станова била је присутна само мала просторија гдје се налазио нужник. Адаптацијом ови простори су претворени у савремена купатила.

Након задњег рата у БиХ, 2006. године, израђен је „Главни пројекат рестаурације фасаде зграде Исака и Арона Мусафије, Титова улица 34“. Носилац израде пројекта је био Кантонални завод за заштиту културно-историјског и природног наслеђа Сарајево, а инвеститор град Сарајево. Ова рестаурација спада у ред парцијалних интервенција, с обзиром да јој није био циљ рестаурација цјелокупног објекта, већ само рестаурација сјеверног pročелја.

Санација фасаде предвиђена је у двије изведбене фазе:

Прва фаза обухвата санацију оштећења која су била резултат ратних дејстава, природног пропадања материјала, нередовног одржавања објекта и неадекватних санационих интервенција.

Друга фаза обухвата санацију оштећења проузрокованих измјенама вањске столарије и другим непримјереним радовима.

Оштећења обухваћена првом фазом санације су сљедећа:

- Оштећења лимарије која се огледају у корозији и хемијском распадању.
- Оштећења малтерисаних површина која су настала услед дејстава влаге. Испољавају се љуштењем и одвајањем бојеног слоја, појавом гљивица и плијесни, а настају услед оштећења лимарије.
- Оштећења малтерисаних површина настала као резултат удара или замора материјала. Манифестују се у осипању или одламању материјала.
- Оштећења вјештачког камена која се манифестују у површинским оштећењима и одламањима комада.
- Оштећења која су резултат ранијих неадекватних интервенција. Овдје спадају интервенције неадекватних санација малтерисаних површина (равних плоха, вучених профила, простих правоугаоних истака и декоративне пластике. Ова категорија се односи на интервенције које су имале карактер ургентних захвата – конзервације привременог карактера које су вршене с циљем да се одржи *status quo* физичке структуре. Резултат оваквих дјеловања су неравне површине и грубе пломбе. Уочљива је интервенција на завршним вијенцима, па се јављају варијације у димензијама. Такође је оштећена декоративна пластика.

Оштећења обухваћена другом фазом санације су сљедећа:

- Измјена портала у приземљу.³¹
- Измјена прозора на четвртном спрату.
- Оштећења настала монтирањем разних елемената инсталација на фасадном платну. Непримјерено и нестручно постављене инсталације девастирају објекат и угрожавају његов интегритет. Уклањање, односно стручно постављање, инсталација је један од циљева санације. У циљу тога треба извршити техничку ревизију инсталација видљивих на фасадном платну.

Дио ове санације је финална обрада и бојење фасаде окренуте према улици Маршала Тита, што је резултат анализе коју је урадио

³¹ Циљ санације је враћање оригиналног изгледа портала, или ако то није могуће, постављање савремених излога који би се хармонично уклопили у затечену архитектонску cjelinu. Ovi portali svakako moraju biti predmet posebnog projekta.

Кантонални завод за заштиту културно-историјског и природног наслеђа Сарајево.³²

Током 2007. године, у потпуности су изведени радови из прве предвиђене фазе. Замијењена је или поправљена оштећена лимарија, обновљена је оштећена малтерисана површина и извршено је бојење сјеверног прочеља. Санирани су оштећени вјештачког камена и столарије, посебно стреха у нивоу приземља. Уклоњени су метални елементи, куке и слично, који више нису у употреби.

Што се тиче радова на оправци оштећења из друге фазе, извршена је измјена прозора на четвртом спрату адекватним прозорима који одговарају оригиналним. Станар првог нивоа поткровља самоиницијативно је извршио замјену потпуно дотрајалих и неупотребљивих оригиналних прозора.

Санирани су оштећења настала монтирањем разних елемената инсталација.

Портали пословних простора на прочељу су измијењени савременом браваријом која се обликовно и хроматски не уклапа у цјелину историјске грађевине.

5. Садашње стање добра

Палата Мусафија је у врло добром конструктивном стању. Главна конструкција зграде, као и конструкција конзолних степеништа не показују знакове деградације, што је посљедица квалитетне грађевинске дјелатности током аустроугарског периода.

Сјеверно прочеље објекта је обновљено 2007. године и налази се у одличном стању. Мањкавост ове интервенције је чињеница да су радови имали уски циљ обнове главне фасаде према Титовој улици.

Стога, није обновљен оштећени покров сјеверног блока, као ни дрвена конструкција крова. Продор атмосферске воде у унутрашњост објекта угрожава станаре, али и саму обновљену фасаду.

Унутрашњост сјеверног стамбеног крила усмјереног према Титовој улици је врло добро одржавано. Подне облоге стубишта, метална ограда, дрвени рукохвати као и стубишни улазни портал су оригинални.

Улазна врата у станове су дијелом оригинална, а дијелом измијењена.

Станови у унутрашњости углавном су оригиналног распореда, са извјесним ентеријерским интервенцијама.

Слична је ситуација са **јужним стамбеним крилом**, с тим да се у приземљу налази девастиран простор у којем су у току радови на адаптацији у пословни простор.

Савремена браварија високих излога у **приземљу према Титовој улици** је врло неуједначена и непримјерена. У оригиналном архитектонском

³² 2006. „Glavni projekat restauracije fasade zgrade Isaka i Arona Musafije, Titova ulica 34“, Kantonalni Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo.

рјешењу у приземљу сјеверног pročеља се налазило 6 дрвених портала-излога са мотивом саћа на надсвјетлу.

Пролаз који спаја Титову улицу и унутрашње двориште је девастиран услед нередовног одржавања.

Оригиналне бојене подне плочице у пролазу су дијелом оштећене, а дијелом су замијењене керамичким плочицама неадекватног облика и боје.

Слично је и са бочним зидовима пасажа гдје су постављене непримјерене керамичке плочице савремене израде.

Сјеверни и јужни портали пасажа су оригинални и редовно су одржавани, с тим да је сјеверни портал нешто боље очуван.

Унутрашње двориште није редовно одржавано и газни асфалтни слој је дјелимично оштећен. Оригинална фонтана унутар дворишта није оштећена, али није одржавана и није у функцији.

Сви оригинални портали унутрашњег дворишта, осим улазног портала јужног стамбеног крила, измијењени су током друге половине XX вијека и на њиховом мјесту се налази неадекватна браварија.

Фасаде унутрашњег дворишта су оштећене и нису одржаване. Дијелови малтера падају у двориште, што представља опасност за станаре и пролазнике.

Димњак сјеверног блока, према унутрашњем дворишту је у врло лошем стању и пријети му опасност од конструктивног колапса.

Олучна вертикала у југоисточном дијелу унутрашњег дворишта је оштећена до те мјере да је забиљежен значајнији продор атмосферске воде у приземни стамбени простор.

Металне балконске ограде јужног и сјеверног крила су нередовно одржаване.

Стан на трећем спрату јужног крила је напуштен, а уз балконску ограду према унутрашњем дворишту је постављен високи ред неповезаних опечних блокова, који представљају потенцијалну опасност за пролазнике у дворишту.

Изнад балкона на четвртном спрату, током друге половине XX вијека, постављена је надстрешница од плексигласа која нарушава интегритет унутрашње дворишне фасаде, а оригинална дрвенарија је измијењена.

Балкон на унутрашњој страни сјеверног блока, у нивоу четврте етажне је затворен бијелом пвц браваријом на прелазу из XX у XXI вијек.

6. Специфични ризици

- Опасност од обрушавања малтера са свих фасада, осим сјеверног pročеља

- Опасност од колапса димњака сјеверног блока

- Опасност од отпадања дијелова покроба

- Продор атмосферске влаге у објекат

- Непримјерене интервенције које доводе до умањивања споменичке

вриједности историјске грађевине (измјена оригиналне вањске и унутрашње

дрвенарије, постављање неадекватне керамике на мјесто оригиналне у пасажу).

III - ЗАКЉУЧАК

Примјењујући Критеријуме за доношење одлуке о проглашењу добра националним спомеником (“Службени гласник БиХ”, бр. 33/02 и 15/03), Комисија је донијела одлуку као у диспозитиву. Одлука је заснована на сљедећим критеријумима:

А. Временско одредјење

Б. Историјска вриједност

Ц. Умјетничка и естетска вриједност

- i. Квалитет обраде
- ii. Квалитет материјала
- iii. Пропорције
- iv. Композиција
- v. Вриједност детаља

Д. Читљивост

- iii. Дјело значајног умјетника или градитеља
- iv. Свједочанство о одредјеном типу, стилу или регионалном

маниру

Ф. Амбијентална вриједност

- i. Однос облика према осталим дијеловима цјелине
- ii. Значење у структури и слици града
- iii. Објекат или група објеката је дио цјелине или подручја

Г. Изворност

- i. Облик и дизајн
- ii. Материјал и садржај
- iii. Намјена и употреба
- v. Положај и смјештај у простору

Х. Јединственост и репрезентативност

- ii. Врхунско умјетничко или архитектонско дјело
- iii. Дјело врхунског умјетника или градитеља

И. Цјеловитост

- i. Физичка цјеловитост
- ii. Хомогеност
- iii. Заокруженост (комплетност)

Саставни дио ове одлуке су:

- копија катастарског плана,
- з.к. извадак, посједовни лист,
- фотодокументација,
- графички прилози.

Коришћена литература

У току вођења поступка проглашења добра националним спомеником БиХ, коришћена је сљедећа литература:

1988., Б. Спасојевић: „Архитектура стамбених палата аустроугарског периода у Сарајеву“, Свјетлост, Сарајево,

1997., Н. Курто, „Сарајево 1492-1992“, Око, Сарајево,

1998., Н. Курто, „Архитектура Босне и Херцеговине – Развој босанског стила“, Културно наслеђе, Сарајево,

2003., М. Храсница: „Архитект Јосип Поспишил – живот и дјело“, Acta Architetonica et Urbanistica, Сарајево,

2004., И. Крзовић, „Архитектура Сецесије у Босни и Херцеговини“, Културно наслеђе, Сарајево,

2006., „Главни пројекат рестаурације фасаде зграде Исака и Арона Мусафије, Титова улица 34“, Кантонални Завод за заштиту културно-историјског и природног наслеђења Сарајево.

Носилац истраживања и израде Приједлога одлуке:

*Ади Ћоровић, дипломирани инжењер архитектуре,
сарадник за цјелине градитељског наслеђења и културне крајолике
у Комисији за очување националних споменика*